

УДК 347.21

**ПОШУК ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БАЛАНСУ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ
ДЕРЖАВИ ТА ПРАВ, СВОБОД,
ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ ЩОДО
ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ
МАЙНА В УМОВАХ ЄВРОПЕІЗАЦІЇ**

Світлана СЕМІНОГ

кандидат юридичних наук, науковий
співробітник

Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

<https://orcid.org/0000-0002-8464-1010>

Примусове позбавлення майна має
витоки з часів комуністичної ідеології
тоталітарного режиму, який був спрямо-
ваний на здійснення політики держав-
ного примусу шляхом «революційного
перетворення» приватної власності у
власність держави, де інтереси публічної
влади превалювали над інтересами
людини.

В умовах європеїзації українського
права нормативне забезпечення примусо-
вого відчуження майна потребує модер-
нізації основних засад шляхом упро-
вадження суттєвих і структурних новацій,
формування правозастосовної практики
відповідно до норм міжнародного права
та прийнятих для України європейських
стандартів і практик.

У цьому контексті у статті проана-
лізовано положення Конституції Украї-
ни та спеціальних законів на відпо-
відність міжнародним нормативним
актам та практики ЄСПЛ, а також прове-
дено порівняльний аналіз українського та
польського правового досвіду щодо прав
і свобод людини і громадянина у
відносинах примусового відчуження
майна в умовах воєнного стану.

Встановлено, що законодавством
Республіки Польща право власності

UDC 347.21

**THE SEARCH AND THE BALANCE
ENSURE OF THE COUNTRY PUBLIC
INTEREST AND THE RIGHTS,
FREEDOMS AND HUMAN
INTERESTS REGARDING THE
FORCED ESTATE ALIENATION
DURING THE EUROPEANIZATION**

Seminoh, Svitlana V.

Candidate of Legal Sciences, Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)

Forcible confiscation of property has its
roots in the communist ideology of the
totalitarian regime, which was aimed at
implementing a policy of state coercion
through the "revolutionary transformation"
of private property into state property,
where the interests of the public authorities
prevailed over the interests of the
individual

In the conditions of the
Europeanization of Ukrainian law, the
regulatory provision of forced alienation of
property requires the modernization of the
basic principles by introducing essential
and structural innovations, forming law
enforcement practice in accordance with
the norms of international law and
European standards and practices
acceptable to Ukraine.

In this context, the article analyzes the
provisions of the Constitution of Ukraine
and special laws for compliance with
international normative acts and the
practice of the ECHR, and also conducts a
comparative analysis of Ukrainian and
Polish legal experience regarding the rights
and freedoms of a person and a citizen in
relation to the forced alienation of property
under martial law.

It has been established that the

визнано абсолютним правом, а примусове відчуження індивідуально визначеного майна та перехід права власності до держави не передбачено, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Доведено, що властивий сучасному законодавству України механізм примусового відчуження майна в умовах воєнного стану потребує імплементації положень рішень ЄСПЛ щодо пропорційності інтересів сторін, коли обмеження права власності допускається за умови, що між публічними та особистими інтересами встановлений «розумний баланс» та має чітко обґрунтовану потребу держави у примусовому відчуженні індивідуально визначеного майна, а також відповідає принципу справедливої рівноваги щодо виплати грошової компенсації власнику позбавленого майна та строків її відшкодування.

Тож, сьогодні гостро постає питання модернізації сутності, концепції, принципів та механізму застосування примусового відчуження майна відповідно до норм європейського права в межах досягнення балансу відображеному Європейською Конвенцією з прав людини.

Ключові слова: загроза суспільному благополуччю, права і свободи людини і громадянина, воєнний стан, примусове відчуження майна, індивідуально визначене майно, відшкодування шкоди, виплата грошової компенсації, порівняння міжнародного досвіду, практика ЄСПЛ, упровадження правових норм

Війна Російської Федерації проти України спричинила появу нових загроз суспільному благополуччю, в результаті чого в країні введено воєнний стан, відповідно до якого, всі ресурси направлені на підтримку Збройних Сил України, в тому числі чинне законодавство не забороняє примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності фізичних та юридичних осіб в установленому законом порядку.

Питання примусового відчуження індивідуального майна в умовах воєнного стану дуже складне з правозастосовної точки зору, оскільки в його основі полягає обмеження прав і свобод людини і громадянина.

legislation of the Republic of Poland recognizes the right of ownership as an absolute right, and the forced alienation of individually determined property and the transfer of the right of ownership to the state is not provided for, even in conditions of war or a state of emergency.

It has been proven that the mechanism of forced expropriation of property in the conditions of martial law inherent in the modern legislation of Ukraine requires the implementation of the provisions of the ECtHR decisions regarding the proportionality of the interests of the parties, when the restriction of the right to property is allowed on the condition that a "reasonable balance" is established between public and personal interests and has a clearly justified need of the state in the forced alienation of individually determined property, and also corresponds to the principle of fair balance regarding the payment of monetary compensation to the owner of deprived property and the terms of its compensation.

Therefore, today the issue of modernization of the essence, concept, principles and mechanism of application of forced alienation of property in accordance with the norms of European law within the framework of achieving the balance reflected in the European Convention on Human Rights is acute.

Keywords: common welfare threats, human and citizen rights and freedoms, martial law, forced alienation of property, forced removal, individually determined property, compensation for damage, payment of monetary compensation, comparison of international experience, ECHR practice, implementation of legal norms

У цьому зв'язку, з одного боку, примусове відчуження майна в умовах воєнного стану має правові підстави, які базуються на положеннях чинного законодавства, а з іншого, тягне за собою порушення особистих і майнових прав людини і громадянина та породжує публічно-приватний спір між «волею держави» та особистою волею фізичних та юридичних осіб, яких примусово позбавляють індивідуального майна та права власності спеціально уповноважені на це державні органи та особи. Окреслений підхід знаходить утілення в імперативних нормах, які забезпечують публічний інтерес шляхом примусового позбавлення. За таких обставин відбувається обмеження вільного волевиявлення учасників цивільних відносин та встановлюється загальне зобов'язання дотримуватись їх безальтернативної диспозиції.

Примусове позбавлення майна має витоки з часів комуністичної ідеології тоталітарного режиму, який був спрямований на здійснення політики державного примусу шляхом «революційного перетворення» приватної власності у власність держави, де інтереси публічної влади превальювали над інтересами людини.

Адже сьогодні українське право являє собою не тільки належність до «радянської спадщини» у минулому, а й готовність стати повноцінним членом Європейського Союзу у майбутньому шляхом імплементації прийнятних для національного права загальноєвропейських стандартів і найкращих практик розвинутих країн.

Тож, метою статті є – проведення порівняльного аналізу вітчизняного та європейського, зокрема, польського правового досвіду, практики ЄСПЛ щодо пошуку та забезпечення балансу публічних інтересів держави та прав, свобод, інтересів людини щодо примусового відчуження майна в умовах воєнного стану задля подальшої модернізації основних засад шляхом упровадження суттєвих і структурних новацій та формування правозастосовної прийнятної для правопорядку України європейської практики.

Публікації вітчизняних науковців у більшості висвітлюють проблеми примусового відчуження земельних ділянок (К. Караханян, А. Мірошніченко та ін.), а останнім часом науковці розглядають особливості примусового відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні (М. Миронюк, М. Веселов, С.Вітвіцький та ін.).

Разом з тим, питання пошуку та забезпечення балансу публічних інтересів держави та прав, свобод, інтересів людини щодо примусового відчуження майна в умовах воєнного стану ще не було предметом дослідження.

Нормами міжнародного права закріплено правові гарантії права власності, зокрема, стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція) визначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [1, ст.1].

Міжнародні нормативні принципи знаходять своє об'єктивне відображення в системі національного законодавства України. Конституцією України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Разом з тим, за змістом норм Конституції, в Україні може бути застосоване примусове відчуження об'єктів права приватної власності як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [2, п.5 ст.41].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» - під час воєнного стану, військово командування разом із військовими адміністраціями самостійно або із залученням органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних

інтересів юридичних осіб можуть запроваджувати та здійснювати примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, господарських об'єднань для потреб держави в установленому законом порядку, про що видавати відповідні документи встановленого зразка. [3, ч.1.ст.8].

Примусове відчуження майна за змістом Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» передбачає позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [4, ч.1 ст.1].

Отже, наведені норми, з одного боку, визнають право кожного на «володіння своїм майном», що по суті є гарантією права власності («possessions» (майно) та «use of property» (користування майном) та встановлюють захист права власності, а з іншого, обмежують право володіти та розпоряджатися своїм майном та допускають примусове позбавлення власника майна, як виняток, «на користь суспільства» на підставах, передбачених законом чи міжнародним актом, та за умов воєнного чи надзвичайного стану. У такому разі відбувається втручання держави у майнове право фізичної чи юридичної особи. Чи не означає це, що таке втручання порушує норми, які містяться у першому абзаці статті 1 Першого протоколу до Конвенції та четвертому абзаці статті 41 Конституції України та обмежує права і свободи фізичних та юридичних осіб. Чи можливо у такому випадку знайти обґрунтоване співвідношення між вимогами «суспільної необхідності» та вимогами захисту основних прав і свобод людини та громадянина. Чи не несе особа, у якої відчужується індивідуально визначене майно непропорційний та достатньо важкий тягар, який покладає на неї держава, примусово позбавляючи її права власності у досить тяжких умовах війни.

Для з'ясування вищезазначених питань доцільно звернутися до міжнародної практики Європейського Суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) у відносинах примусового відчуження майна.

Розглядаючи підстави втручання держави у майнове право особи у справі «Фонд «Батьківська турбота» проти України» суд наголошує, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три чіткі норми: перша норма, викладена у першому реченні першого абзацу, носить загальний характер і проголошує принцип мирного володіння майном; друга норма, що міститься в другому реченні першого абзацу, стосується позбавлення власності і підпорядковує його певним умовам; третя норма, закріплена в другому абзаці, передбачає, що держави мають право, серед іншого, контролювати користування власністю відповідно до загальних інтересів. Однак ці норми не є непов'язаними: друга і третя норми стосуються конкретних випадків втручання у право на мирне володіння майном і тому повинні тлумачитися у контексті принципу, закріпленого першою нормою (див., наприклад, рішення у справі «Скордіно проти Італії № 1» [ВП] (Scordino v. Italy) (no. 1) [GC], заява № 36813/97, пункт 78, ЄСПЛ 2006-V) [5, п.54].

У справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції», суд у першу чергу, з'ясовує відповідність втручання у майнове право до статті 1 Першого протоколу до Конвенції, забезпеченість справедливої рівноваги між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основних прав людини (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Лінгвістік Белж» від 23 липня 1968 року, серія А, N 6, с. 32, п.5). Забезпечення такої рівноваги є невід'ємним принципом всієї Конвенції, і це також знайшло своє відображення у структурі статті 1 Першого протоколу [6, п. 69].

Щодо пропорційності інтересів сторін у справі «Namer проти Бельгії» суд зауважив, що обмеження права власності допустимі за умови, що між індивідуальними та колективними інтересами встановлений «розумний баланс».

Щодо примусового позбавлення майна у справі «Кривенький проти України» суд наголошує про необхідність дотримання «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу суспільства «з мотивів суспільної необхідності» та вимогами захисту

основоположних прав особи щодо виплати відповідної грошової компенсації, пов'язаної з вартістю позбавленого майна.

Отже, на підставі вищенаведеного доходимо висновку, що основною умовою втручання держави у майнове право особи є законність відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції, яка вимагає легітимні підґрунтя у національному законодавстві. Ця умова також стосується якості закону відповідно до принципу правомірних очікувань (*legitimate expectations*), якому приділяється суттєва увага і Венеційською Комісією, і Конституційним Судом України, який проголошує, що законодавство має бути зрозумілим і чітким та його застосування має бути передбачуваним для усіх зацікавлених сторін. Якщо у вказаному контексті розглядати діючі норми законодавства, слід зазначити, що ними не передбачені положення про надання компетентними органами письмового обґрунтування підстави, яка має бути викладена у рішенні про примусове відчуження майна, чому саме державі потрібно індивідуально визначене майно власника. Такий підхід суперечить правилам практики ЄСПЛ.

Крім того, у відносинах примусового відчуження майна положеннями практики ЄСПЛ підкреслюється принципи пропорційності, з дотриманням «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи та сплати відповідної грошової компенсації. Згідно із зазначеними принципами публічний інтерес не має превалювати над індивідуальним інтересом особи, порушуючи її особисті та майнові права.

У цьому зв'язку доцільно розглянути досвід інших розвинутих країн ЄС. Оскільки Україна й Польща є партнерами у напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції, досвід, набутий цієї країною є достатньо цікавим та важливим для України.

Беручи до уваги у порівняльній площині положення щодо прав і свобод людини і громадянина, закріплені Конституцією Республіки Польща, слід зазначити, що основний закон цієї країни закріплює право на власність громадян, на інші майнові права, а також право наслідування. Власність, інші майнові права, а також право наслідування є рівними для всіх у правовому захисті. Власність може обмежуватися тільки в порядку закону і тільки в таких межах, в яких він не порушує сутності права власності [7, ст. 64]. Однак, конфіскація речей може мати місце лише у випадках, передбачених законом, і лише на підставі рішення суду, що набрало законної сили [7, ст. 46].

Отже, принцип захисту власності, закріплений в основному законі, належить до основоположних засад конституційної системи Республіки Польща та розуміється як обов'язок держави, що виконується в межах заходів законодавчого характеру, в яких він не порушує сутності права власності. Можна припустити, що у світлі саме цього принципу Конституцією Республіки Польща не передбачено примусове відчуження майна та об'єктів права приватної власності в умовах воєнного стану або особливої загрози навіть за рішенням суду.

Не передбачено примусове відчуження і у Цивільному Кодексі Республіки Польща, нормами якого визначено, що в умовах особливої загрози, задля запобігання небезпеці, що безпосередньо загрожує особистим інтересам особи або третьої особи, власник не може перешкоджати використанню або навіть пошкодженню або знищенню речей іншою особою. Однак він може вимагати відшкодування завданих збитків. [8, § 1 ст. 142].

Умови особливої загрози визначено основним законом Республіки Польща, за якими Президент Республіки за поданням Ради Міністрів може запроваджувати відповідний надзвичайний стан:

- військовий стан у разі зовнішньої загрози державі, збройного нападу на територію Республіки Польща або коли зобов'язання спільного захисту від агресії впливає з міжнародного договору;

- надзвичайний стан у разі виникнення загрози конституційному устрою держави, безпеці громадян або громадському порядку на визначений термін не більше 90 днів;

- стан стихійного лиха з метою запобігання наслідкам стихійного лиха або технічних аварій, що несуть ознаки стихійного лиха, та їх ліквідації Рада Міністрів може запровадити

на певний термін, що не перевищує 30 днів, стан стихійного лиха, частково або на всій території держави, який може бути продовжено за згодою Сейму [7, ст. 229, 230, 232].

Принципи діяльності органів державної влади та рамки, щодо яких можуть бути обмежені права та свободи людини та громадянина в період окремих надзвичайних ситуацій, підстави, обсяг та порядок відшкодування майнових втрат, що виникли внаслідок обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану тощо визначаються законами «Про воєнний стан і про компетенцію Верховного головнокомандувача Збройними Силами та принципи його підпорядкування конституційним органам Республіки Польща», «Про надзвичайний стан» Республіки Польща, які передбачають особливі ознаки щодо обмежень права власності :

- примусове знесення будівель чи інших будівельних об'єктів або їх частини ;
- користування без згоди власника або іншої уповноваженої особи нерухомим і рухомим майном [9, п.11, п.16. ст.21]

Отже, досліджуючи засадничі положення законодавства Республіки Польща щодо прав і свобод людини і громадянина у відносинах примусового відчуження майна, слід зазначити, що право власності є абсолютним правом. Примусове відчуження індивідуально визначеного майна та перехід права власності до держави законодавством Республіки Польща не передбачено, навіть у мовах воєнного або надзвичайного стану. Право власності можна обмежити лише у виняткових випадках, передбачених законодавством, зокрема шляхом примусового знесення будівель чи інших будівельних об'єктів або їх частини на підставі судового рішення та шляхом користування без згоди власника або іншої уповноваженої особи нерухомим і рухомим майном у встановленому законом порядку та з відшкодуванням майнових втрат, які є наслідком обмеження прав і свобод людини під час дії виняткового становища.

Підсумовуючи вищенаведене підкреслюємо, що закріплені системою норм міжнародного права засади державного суверенітету кожної країни надають їй право визначати свій курс щодо політичного, соціального та економічного розвитку, вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, зокрема визначати зміст права власності, встановлювати його порядок набуття та припинення, в тому числі на підставах примусового відчуження майна з мотивів суспільної необхідності в умовах режиму воєнного та/або надзвичайного стану, застосовувати різні механізми впливу.

Як зазначалося вище, за українським правом під час воєнного стану, військове командування разом із військовими адміністраціями можуть здійснювати примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності фізичних або юридичних осіб для потреб держави в установленому законом порядку.

В обставинах сьогодення примусове відчуження майна представляє складний механізм правового регулювання суспільно-правових відносин, який ґрунтується на засадах публічного та приватного права. У цьому зв'язку правовідносини публічно – правового характеру визначають процес утворення державою правових зв'язків між суб'єктами права шляхом прийняття законодавчих актів, норми яких реалізуються через публічні дії конкретними представниками державної влади в межах встановлених повноважень, нормативно закріпленої компетенції і сфери владного впливу. А особливості принципів приватного права визначають цивільно-правові відносини, що становлять суб'єктивне право особи вимагати дотримання належної поведінки від інших суб'єктів у процесі здійснення примусового відчуження майна та поновлення свого порушеного права щодо захисту права власності [10].

Дійсно, у ситуації воєнного стану, коли йдеться про «суспільну необхідність» інтереси держави мають велике значення, а державні органи зобов'язані своєчасно та послідовно діяти, жодним чином не порушуючи визначені законом права власника.

Адже на практиці під час вжиття таких заходів виникає ряд проблем. Примусове відчуження індивідуального майна фізичних або юридичних осіб в умовах воєнного режиму в Україні на сьогодні відбувається на підставі рішення військового командування за погодженням з обласною, районною, міською воєнними адміністраціями або виконавчим

органом відповідної місцевої ради, про що видається Акт за формою, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України № 988 від 31 жовтня 2012 року. Разом з тим, компетентні органи у такому рішенні не вказують власнику майна детальне обґрунтування законодавчо визначених підстав щодо «суспільної необхідності», яка обумовлена загальнодержавним інтересом у відчужуваному майні. У результаті чого спостерігається недотримання пропорційного співвідношення між засобами, які застосовуються, та метою, яку прагнуть досягти. Нормативними актами України недостатньо чітко врегульований механізм примусового відчуження майна, насамперед, яким чином формується потреба держави в індивідуально визначеному майні власників, яка підстава суспільної необхідності такого відчуження, незрозуміла процедура оцінки вартості майна, конкретно не визначено державний орган «Міністерство оборони або органи, які згідно із законом прийняли рішення про примусове відчуження майна», який є відповідальним за компенсацію майна. Також нерозбірливо прописані положення щодо відшкодування коштів власнику майна та інше. Тож, окреслені вимоги законодавства є непередбачуваними та незрозумілими у своєму застосуванні для його учасників, які не відображають принцип правомірних очікувань (*legitimate expectations*).

Властивий сучасному законодавству України механізм примусового відчуження майна в умовах воєнного стану зумовлює необхідність імплементації положень статті 1 Першого протоколу до Конвенції та приписів рішень ЄСПЛ щодо визначення законних підстав, передусім у вигляді формування потреби держави у відчуженні індивідуально визначеного майна, письмово викладеної обґрунтованої цілі втручання держави у майнове право фізичної або юридичної особи, віднаходження «справедливого балансу» між вимогами «суспільної необхідності» держави та вимогами захисту основоположних прав, свобод, інтересів людини і громадянина, а також відповідності принципу пропорційності щодо виплати грошової компенсації власнику позбавленого майна та строків її відшкодування.

У цьому взаємозв'язку визначаємо, що у відносинах примусового відчуження майна законодавчий підхід в існуючому вигляді характеризується у деякій мірі «радянською спадщиною» з властивими їй правовими цінностями та науковою доктриною, де інтереси публічної влади превалювали над інтересами людини, які все ще є досить поширеними та стоять на заваді європеїзації правопорядку. На наш погляд, діючі норми законодавства України у зазначеному контексті порушують особисті та майнові права людини та громадянина.

Отже, сьогодні гостро постає питання новації сутності, принципів та механізму примусового відчуження майна відповідно до європейського загального права (*Jus Commune Europaeum*), гармонізації із законодавством держав-членів ЄС і практики їх застосування.

Висловлюючи абсолютно авторську позицію, вважаємо, що у глобальному вимірі, задля забезпечення прав і свобод людини і громадянина, прагнення розвивати і зміцнювати незалежну, демократичну, правову державу Україну – законодавча норма примусового відчуження майна потребує зміни або скасування шляхом розроблення та прийняття нормативних актів на рівні загальних та спеціальних норм на підставі глибокого правового дослідження цієї проблеми.

У конкретній ситуації сьогодення вкрай важливо вдосконалити окремі положення спеціального законодавства в межах досягнення балансу відображеному приписам рішень ЄСПЛ щодо правових гарантій права власності, зокрема, компетентні органи щодо вчинення дій з примусового відчуження майна, насамперед, повинні мати легітимну ціль публічної політики відповідно до якої зобов'язані чітко обґрунтувати потребу держави у примусовому відчуженні індивідуально визначеного майна відповідно до принципу пропорційності інтересів з дотриманням «справедливого балансу».

В умовах європеїзації українського права проблема механізму примусового відчуження майна потребує подальшого вивчення авторкою.

Посилання:

1. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-УІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
5. Фонд «Батьківська турбота» проти України. Рішення ЄСПЛ (Заява № 5876/15). Страсбург від 09.10.2018 р. Остаточне від 09.01.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d03#Text.
6. Спорронг і Льоннрот проти Швеції. Рішення ЄСПЛ від 23.09.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text.
7. Конституція: Закон Республіки Польща від 02.04. 1997 р. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
8. Цивільний Кодекс: Закон Республіки Польща від 23.04.1964 року. URL: <http://www.przepisy.gofin.pl/przepisy,4,0,9,204,ustawa-z-dnia-23041964-r-kodeks-cywilny1.html>.
9. Про надзвичайний стан: Закон Республіки Польща від 21.06. 2002р. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20021130985>.
10. Семіног С.В. (2022) Аналіз сутнісно – термінологічних положень примусового відчуження майна. «Дерадянізація» терміну «реквізиція». Юридичний науковий електронний журнал. №10. С. 2011-214. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/49.pdf.
11. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Постанова Кабінету Міністрів України № 988 від 31 жовтня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text>.

Статтю було подано	11.12.2022	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	12.12.2022	The article was revised
Статтю було прийнято	15.12.2022	The article was accepted